

UDC (УДК) 331:658
JEL Classification J11, J21, M21, M5

Копитко Марта Іванівна,

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту
Львівського державного університету внутрішніх справ
e-mail: marta_kernytska@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-6598-3798

Живко Зінаїда Богданівна,

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту
Львівського державного університету внутрішніх справ
e-mail: professor2007@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-4045-669X

Брезіцький Антон Анатолійович,

здобувач ступеня магістра,
Львівського державного університету внутрішніх справ
e-mail: anton_brezicky@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-0673-9175

ПРОБЛЕМИ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА РІВЕНЬ КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. Досліджено проблеми ринку праці в Україні та проаналізовано їхній вплив на діяльність підприємств. Визначено загрози кадровій безпеці підприємств в Україні, зокрема акцентовано на відсутності висококваліфікованих кадрів та масовому звільненні працівників унаслідок трудової міграції за кордон. Окреслено загрозу втрати трудового потенціалу вітчизняних підприємств у зв'язку зі щорічним погіршенням рівня розвитку національної економіки, що спричинило масовий відтік кадрів за кордоном. Розроблено рекомендації українським компаніям для удосконалення політики управління кадрами з метою забезпечення стабільного рівня кадрової безпеки на основі використання методів нематеріального стимулювання.

Ключові слова: економічно активне населення, безробіття, міграція, кадрова безпека, заробітна плата.

Kopytko Marta,

Doctor of Economics, Associate Professor,
Professor of Department of Management,
Lviv State University of Internal Affairs
e-mail: marta_kernytska@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-6598-3798

Zhyvko Zinaida,

Doctor of Economics, Professor,
Lviv State University of Internal Affairs,
e-mail: professor2007@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-4045-669X

Brezickyy Anton,

Master's Degree Student,

Lviv State University of Internal Affairs,

e-mail: anton_brezickyy@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-0673-9175

PROBLEMS OF THE LABOR MARKET IN UKRAINE AS FACTOR OF INFLUENCE ON THE LEVEL OF HUMAN RESOURCES SECURITY OF ENTERPRISES

Abstract. On the basis of population dynamics, the study of the level of economically active, economically inactive, unemployed population in Ukraine for the period of 2010–2018 has identified the problem of reducing the number of labor resources, including highly skilled. The main factors that caused a problem with staffing of Ukrainian enterprises were determined, in particular: the decrease of the population, cancellation of visa regime with European countries since 2017, the decline in the living standards of the population, which led to mass labor migration, the war in the east of Ukraine, which caused the outflow of foreign investment and further reduction of domestic enterprises, departure to study with the further employment of Ukrainian youth. After analyzing the level of staff, the size of the minimum and average salary, the level of subsistence level, the threat of losing the labor potential of domestic enterprises due to the annual deterioration of the level of development of the national economy, which leads to a deterioration of living standards of the population. In connection with this, enterprises have faced a massive outflow of personnel who move to work abroad. Based on the results of the analysis, Ukrainian companies can be offered to implement a personnel management policy to ensure a stable level of human resources security based on the use of non-material incentives. The most effective methods of non-material stimulation of labor consider expedient use of programs of humanization of labor; programs of professional qualification development of labor force; non-traditional methods of material incentives: individualization of wages, employee participation in profits, plans for group stimulation, employees' right to purchase shares on preferential conditions; programs of broad engagement of workers to production management. We consider the provision of additional free time as an effective method of non-material incentives. This means of external motivation is realized by differentiating (changing) the duration of the basic and additional leave, dividing them into parts, giving the opportunity to work part-time or full-time, shortening the work hours.

Keywords: economically active population, unemployment, migration, human resources, hr security, wages.

Вступ

Із 2014 р. розвиток національної економіки України супроводжувався низкою проблем, зокрема, доцільно відзначити соціальну напруженість у зв'язку із проведенням Антитерористичної операції на сході, анексією Криму, проблемами у фінансовій сфері, катастрофічну девальвацію національної валюти та політичну нестабільність. Усі ці фактори мають значний негативний вплив на ринок праці, що спричиняє виникнення низки проблем. Проблеми ринку праці на макрорівні зумовлюють зростання напруженості у кадровій сфері на мікрорівні. Підприємства починають щораз гостріше стикатися із загрозою відсутності висококваліфікованих кадрів і звільнення працівників через пошук місця праці з вищим рівнем оплати, зазвичай, за кордоном. Тому аналіз проблем макрорівня у сфері трудових ресурсів є актуальним.

Ринок праці в Україні характеризується значною мінливістю і виникненням

нових ризиків і для населення, і для суб'єктів господарювання. Аналізу демографічних та міграційних процесів в Україні присвячували свої праці багато науковців, але доцільно відзначити тих, хто вивчав тенденції взаємозв'язку макрорівня та мікрорівня з позиції забезпеченості робочою силою. Це, зокрема, Йосипа Вішіч (Josipa Visic, 2015) [1], Башір Ходапарасті Р., Форузанфар Е., Форузанфар Е. (Ramin Bashir Khodaparasti, Elnaz Forouzanfar, Elham Forouzanfar, 2015) [2] та ін.

Мета статті – виявити та проаналізувати проблеми ринку праці в Україні з метою формування рекомендацій для підвищення рівня кадрової безпеки вітчизняних підприємств.

1. Аналіз основних загроз на ринку праці в Україні

Аналізуючи чисельність населення України впродовж 2010–2017 рр. (табл. 1), можна прослідкувати негативну динаміку щороку орієнтовно на 0,4%.

Таблиця 1

Динаміка чисельності населення в Україні

Дата	Чисельність (тис.)	Динаміка зміни
01.01.2010	45 962,9	-0.39%
01.01.2011	45 778,5	-0.40%
01.01.2012	45 633,6	-0.32%
01.01.2013	45 553,0	-0.18%
01.01.2014	45 426,2	-0.28%
01.01.2015	42 928,9	-5.50%
01.01.2016	42 760,5	-0.39%
01.01.2017	42 584,5	-0.41%
01.01.2018	42 386,4	-0.47%

Джерело: авторська розробка на основі [3]

За роки незалежності України це призвело до того, що чисельність населення зменшилася з 51 944,4 тис. осіб у 1991 до 42 386,4 тис. – у 2018 р. Якщо тенденція не зміниться, то за наступні 30 років населення України становитиме менше 20 млн осіб. Причиною зазначеного різкого падіння є низький рівень народжуваності, високий рівень смертності та трудової міграції за кордон. Подальше погіршення ситуації призведе до того, що до 2050 р. кожен третій українець буде пенсіонером за віком. Критичність цієї ситуації полягає в тому, що за 5–10 років із такою тенденцією не буде робочої сили для створення ВВП країни, адже кількість працездатного населення падатиме щорічно, а це зумовить обмеження обсягів трудових ресурсів. Переважна частка валового доходу витрататиметься на утримання тих верств населення, які не залучені до створення доданої вартості. Все це спричинятиме зниження рівня життя населення і проблеми в економіці через брак робочої сили.

Значний вплив на національний ринок праці має і те, що з червня 2017 р. для українців скасовано візовий режим до країн Європи. Значна кількість українців отримала змогу виїзду для поліпшення добробуту своїх родин. Адже ріст ВВП на рівні 2–2,2% впродовж останніх років не дає змоги відновлювати економіку

країни відповідно до очікувань населення. Рівень життя населення пересічних українців впав нижче рівня життя населення в Північній Африці. Про це свідчать показники рівня ВВП, який у 2013 р. становив 180 млрд дол., а у 2016 – 93 млрд дол., у розрахунку на душу населення, то показник знизився майже вдвічі: 2013 р. – 4030,3 дол., 2016 – 2185,9 дол. [4]. Головною причиною такого різкого падіння була розпочата у 2014 р. війна на сході України, яка призупинила інвестиційну діяльність, сприяла відтоку капіталів з України, переорієнтувала національну промисловість та змінила статті видатків державного бюджету.

Усі ці чинники негативно вплинули на функціонування ринку праці в Україні. Розуміючи вагомість проблеми, вітчизняні підприємства зіткнулися з потребою розроблення нових підходів до організації кадрової безпеки та втримання кваліфікованих кадрів, перед якими відкривається можливість доступу до європейських корпорацій зі значно вищим рівнем оплати праці. Про актуальність проблем із забезпеченістю кадрами свідчать дані Щорічної оцінки ділового клімату в Україні [5], відповідно до якого 20% опитаних представників малих і середніх підприємств (МСП) зіткнулися з проблемою недостатньої кваліфікації працівників (рис. 1).

Рис. 1. Основні загрози діяльності для малих і середніх підприємств в Україні (станом на 2016 р.)

Джерело: авторська розробка на основі [5]

Третина підприємств малого і середнього бізнесу впродовж 2016 р. зменшила кількість працівників, 45% – не змінили кількість працівників (рис. 2).

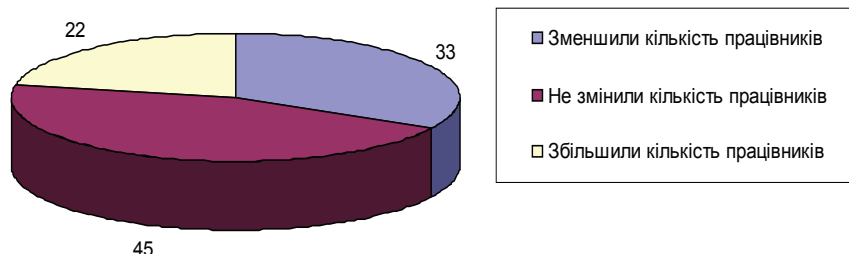

Рис. 2. Динаміка кількості працівників у малих і середніх підприємствах в Україні (станом на 2016 р.)

Джерело: авторська розробка на основі [5]

Підприємства відчувають брак фахівців технічних спеціальностей (понад 32% опитаних керівників МСП), понад 16% керівників МСП констатували проблему неуккомплектованості спеціалістів у сферах маркетингу та комунікацій. Найбільш катастрофічною є ситуація у промисловості та сільському господарстві. Понад 53% МСП стверджують про брак фахівців с/г сфери, 37% – працівників технічних спеціальностей. Проблему із наймом на роботу працівників технічних спеціальностей у 2016 р. мали МСП сфери будівництва (68%) та промисловості (53%) [5].

Як свідчать дані дослідження, проведеного компанією *Ernst and Young*, у 2017 р. понад 43% українських компаній відчули вплив трудової міграції за кордон, водночас найбільше

ризиків щодо виїзду на роботу за кордон відчувають підприємства серед працівників робітничих спеціальностей, IT-фахівців, працівників у сфері обслуговування, фахівців аграрної

сфери. Вагомим фактором, який сприяв активізації трудової міграції українців до країн ЄС було збільшення кількості робочих місць внаслідок успішної реалізації інвестиційних проектів, частка яких у 2016 р. зросла на 15% порівняно з 2015 р. Залучення прямих іноземних інвестицій дало змогу європейському ринку праці створити 259 673 нових робочих місць, що порівняно з 2015 р. демонструє ріст на понад 19% [6].

2. Характеристика основних показників ринку праці, які впливають на рівень кадрової безпеки підприємств

Проаналізуємо детальніше динаміку економічно активного, зайнятого та безробітного населення (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка економічно активного, зайнятого та безробітного населення України

Роки	Економічно активне населення (у віці 15–70 років)		заразом			
	в середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	зайняте населення (у віці 15–70 років)		безробітне населення (у віці 15–70 років)	
			в середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи
2010	20 894,1	63,6	19 180,2	58,4	1 713,9	8,2
2011	20 893,0	64,2	19 231,1	59,1	1 661,9	8,0
2012	20 851,2	64,5	19 261,4	59,6	1 589,8	7,6
2013	20 824,6	64,9	19 314,2	60,2	1 510,4	7,3
2014	19 920,9	62,4	18 073,3	56,6	1 847,6	9,3
2015	18 097,9	62,4	16 443,2	56,7	1 654,7	9,1
2016	17 955,1	62,2	16 276,9	56,3	1 678,2	9,3
2017	17 854,4	62,0	16 156,4	56,1	1 698,0	9,5

Джерело: авторська розробка на основі [7]

Упродовж 2010–2017 рр. чисельність економічно активного населення (ЕАН) знизилася на 3039,7 тис. осіб, одночасно знизилася частка зайнятого населення та зросла частка безробітних (у 2010 р. частка безробітних становила 8,2% у структурі ЕАН, а у 2017 – 9,5%). Проблема в тому, що офіційні дані про рівень безробіття цілком не відповідають дійсності. За підрахунками неурядових організацій реальний рівень безробіття вчетверо перевищує офіційний.

Окрім зайнятих та безробітних існує й інша категорія осіб – економічно неактивні.

В Україні показник економічно неактивного населення залишається стабільно високим (табл. 3). Щороку зростає кількість пенсіонерів та осіб, які виконують домашні обов'язки, перебувають на утриманні, знижується кількість студентів денної форми навчання (у зв'язку із наданням пріоритету заочній формі навчання, а також виїзду закордон для здобуття вищої освіти).

Негативною динамікою характеризується сфера офіційно зареєстрованих працівників (табл. 4).

Таблиця 3

**Розподіл населення
за причинами економічної неактивності**

Роки	Економічно неактивне населення, всього, тис. осіб	разом за причинами економічної неактивності								
		пенсіонери	учні, студенти денної форми навчання	виконують домашні (сімейні) обов'язки, перебувають на утриманні	стан здоров'я	зневірені	не знають де і як шукати роботу	вважають, що немає підходящої роботи	сезонний характер роботи, сподіваються повернутися на попередню роботу	інші
		у відсотках до підсумку								
2010	11 945,0	48,9	25,7	19,5	1,8	1,4	0,3	0,6	0,6	1,2
2011	11 657,4	49,3	25,0	20,6	1,4	1,1	0,3	0,7	0,4	1,2
2012	11 456,9	50,3	24,6	20,5	1,2	0,9	0,3	0,6	0,3	1,3
2013	11 270,1	51,0	24,8	20,2	1,0	0,9	0,2	0,6	0,2	1,1
2014	12 023,0	53,3	21,5	20,2	1,2	1,2	0,3	0,7	0,5	1,1
2015	10 925,5	53,3	22,3	19,8	1,2	1,0	0,3	0,7	0,3	1,1
2016	10 934,1	52,8	21,4	21,6	1,2	0,8	0,2	0,7	0,3	1,0
2017	10 945,0	53,6	20,7	22,0	1,1	0,8	0,1	0,5	0,3	0,9

Джерело: авторська розробка на основі [7]

Таблиця 4

**Динаміка кількості штатних працівників
та рівня заробітної плати в Україні**

Роки	Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	Середньомісячна заробітна плата		
		номінальна		реальна
		гривень	у % до прожиткового мінімуму для працездатних осіб	у % до попереднього року
2010	10 262	2 250	244,0	110,2
2011	10 083	2 648	263,7	108,7
2012	10 123	3 041	268,2	114,4
2013	9 720	3 282	269,5	108,2
2014	8 959	3 480	285,7	93,5
2015	8 065	4 195	304,4	79,8
2016	7 868	5 183	323,9	109,0
2017	7 679	7 104	403,2	119,1

Джерело: авторська розробка на основі [7]

Таблиця 5

**Динаміка розміру мінімальної заробітної плати
та прожиткового мінімуму в Україні**

Роки	Мінімальна заробітна плата, грн	Прожитковий мінімум, грн
2010	869	825
2011	941	894
2012	1 073	1 017
2013	1 147	1 108
2014	1 218	1 176
2015	1 218	1 176
2016	1 378	1 330
2017	3 200	1 544
2018	3 723	1 700

Джерело: авторська розробка на основі [8]

З огляду на законодавче підвищення розміру мінімальної заробітної плати (табл. 5), підприємства не поспішають офіційно оформляти працівників, адже це суттєво збільшує їхні витрати на соціальні виплати та податки. Крім того, якщо проаналізувати рівень середньомісячної зарплати (табл. 4), то він у 2010 р. становив в еквіваленті 282 дол., а в 2017 – 261 дол., тобто за 8 років рівень життя не підвищився, а навпаки – знизився [9; 10].

Також необхідно врахувати факт, що на розмір середньомісячної зарплати впливає збільшення кількості ІТ-компаній з іноземними інвестиціями в Україні впродовж останніх років, які виплачують працівникам значно вищу зарплату порівняно з національними компаніями, а також суттєве підвищення рівня заробітної плати високопосадовців. Зазначені фактори сприяють зростанню показника офіційного звільнення працівників за своїм бажанням і пошуку високооплачуваної роботи за кордоном.

Нині втримання кваліфікованого персоналу на підприємстві та стабілізація рівня кадрової безпеки можливі лише за умови активного використання нематеріальних методів стимулювання праці.

Найефективніші методи нематеріального стимулювання праці можуть передбачати використання програм гуманізації праці; програм професійної кваліфікації розвитку робочої сили; нетрадиційні методи матеріального стимулювання: індивідуалізація заробітної плати, участь працівників у розподілі прибутку, використання планів групового стимулювання, надання права працівникам на придбання акцій на пільгових умовах; використання програм широкого залучення працівників до управління підприємством. Ми розглядаємо надання додатко-

вого вільного часу як ефективного способу нематеріального стимулювання. Цей засіб зовнішньої мотивації реалізується шляхом диференціювання (зміни) тривалості основної та додаткових відпусток, поділяючи їх на частини, крім того, надання можливості працювати повний або неповний робочий день, встановлювати вільний вибір часу для праці (наприклад, в другій половині дня чи після 22.00 год тощо).

Висновки

Так, на основі оцінки динаміки чисельності населення, вивчення рівня економічно активного, економічно неактивного, безробітного населення в Україні за період 2010–2018 рр. встановлено проблему зниження кількості трудових ресурсів, зокрема висококваліфікованих. Проаналізувавши рівень кількості штатних працівників, розмір мінімальної та середньої зарплати, рівень прожиткового мінімуму визначено загрозу втрати трудового потенціалу вітчизняних підприємств, із огляду на щорічне погіршення рівня розвитку національної економіки, що призводить до погіршення рівня життя населення. У зв'язку з цим підприємства зіткнулися з масовим відтоком кадрів, які звільняються для пошуку роботи за кордоном.

За результатами проведеного аналізу можна запропонувати українським компаніям провадити політику управління кадрами для забезпечення стабільного рівня кадрової безпеки на основі використання методів нематеріального стимулювання.

Подальші дослідження проблеми мають передбачати розроблення покрокових рекомендацій для вітчизняних підприємств із метою досягнення потрібного рівня кадрової безпеки.

Список використаних джерел

1. Josipa Visic. Labour productivity and employment effects of takeovers in a Croatia. *Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал*. 2015. № 1 (163). С. 360–370.
2. Ramin Bashir Khodaparasti, Elnaz Forouzanfar, Elham Forouzanfar. Impact of corporate social responsibility on financial performance of a bank. *Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал*. 2015. № 1 (163). С. 338–343.
3. Динаміка чисельності населення в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/2017>
4. Валовий внутрішній продукт. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/>
5. Щорічна оцінка ділового клімату в Україні: 2016 рік. Аналітичний звіт: національний та регіональний виміри. URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2015/LEV/ABCA2017/ABCA2016_full_report.pdf
6. Рекордний обсяг прямих іноземних інвестицій у Європу стимулював створення нових робочих місць. URL: <http://www.ey.com/ua/uk/newsroom/news-releases/news-ey-record-foreign-direct-investment-in-europe-sparks-job-creation-boom>
7. Демографічна та соціальна статистика / Ринок праці / Зайнятість та безробіття. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/rp.htm
8. Мінімальна заробітна плата та прожитковий мінімум в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/>
9. Мінімальна зарплата у 2018 може знову зрости. URL: https://24tv.ua/minimalna_zarplata_u_2018_mozhe_znovu_zrosti_n909024
10. В Україні зросла мінімальна зарплата. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2374718-z-novogo-roku-v-ukraini-zrosta-minimalna-zarplata.html>

References

1. Josipa Visic. (2015) Labour productivity and employment effects of takeovers in a Croatia. *Actual problems of economy: scientific economic journal*, 1 (163), 360–370.
2. Ramin Bashir Khodaparasti, Elnaz Forouzanfar, Elham Forouzanfar. (2015) Impact of corporate social responsibility on financial performance of a bank. *Actual problems of economy: scientific economic journal*, 1 (163), 338–343.
3. Dynamika chyselnosti naseleennia v Ukraini (*Dynamics of population in Ukraine*). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/2017> [in Ukr.]
4. Valovyi vnutrishnii produkt (*Gross Domestic Product*). URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/> [in Ukr.]
5. Shchorichna otsinka dilovoho klimatu v Ukraini: 2016 rik. Analytychnyi zvit: natsionalnyi ta rehionalnyi vymiry (*Annual assessment of the business climate in Ukraine: 2016. Analytical Report: National and Regional Dimensions*). URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2015/LEV/ABCA2017/ABCA2016_full_report.pdf [in Ukr.]
6. Rekordnyi obsiah priamykh inozemnykh investysii u Yevropu stymuliuvav stvorennia novykh robochykh mist (*The record volume of direct foreign investment in Europe has stimulated the creation of new jobs*). URL: <http://www.ey.com/ua/uk/newsroom/news-releases/news-ey-record-foreign-direct-investment-in-europe-sparks-job-creation-boom> [in Ukr.]
7. Demohrafichna ta sotsialna statystyka / Rynok pratsi / Zainiatist ta bezrobittia (*Demographic and social statistics / Labor market / Employment and unemployment*). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/rp.htm [in Ukr.]
8. Minimalna zarobitna plata ta prozhytkovyi minimum v Ukraini (*Minimum wage and living wage in Ukraine*). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/> [in Ukr.]
9. Minimalna zarplata u 2018 mozhe znovu zrosty (*The minimum wage in 2018 may increase again*). URL: https://24tv.ua/minimalna_zarplata_u_2018_mozhe_znovu_zrosti_n909024 [in Ukr.]
10. V Ukraini zrosla minimalna zarplata (*In Ukraine, the minimum wage has increased*). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2374718-z-novogo-roku-v-ukraini-zrosta-minimalna-zarplata.html> [in Ukr.]